

Den uppfattning som här har framförts är givetvis endast en gissning, men den torde vara den naturligaste förklaringen till att Rörstenens inskrift endast innehåller de tre orden »Vibjörn, sin broder».

Anmärkningsvärt är att ristaren endast har utnyttjat stenens ena smalsida. Också stenens bredsidor erbjuder på sina släta ytor god plats för ristning. Man skulle — om man vågar fortsätta gissandet — kunna tänka sig, att ristaren har funnit det avslutande partiet av sin inskrift alltför kort för att placeras på en av bredsidorna. Smalsidan erbjöd ett lagom stort utrymme för de viktiga avslutande orden i minnesinskriften.

Otto von Friesen daterar Rörstenens inskrift till omkring 1050. Mot en sådan datering kan inga vägande invändningar göras.¹

Den man, som runstenen (eller runstenarna?) är rest efter, bär ett ganska vanligt namn. *Vibiorn* (*Vebiorn*) är hittills belagt på ett tjugotal svenska runstenar. I Norge är det tämligen vanligt under medeltiden.

Säter, Alsters sn

Fernow har fått ett meddelande om att en runsten skulle ha funnits vid Säter i Alsters sn, men han har tydligen aldrig själv sett stenen. I sin *Beskrifning Öfver Värmland* (s. 148) skriver han, att på denna plats finns »icke allenast en Ättehög, utan har ock, efter berättelse, icke länge sedan, därstädes funnits en Runsten ...» I »Tillägningar» (a. a. s. 885) ger han några närmare upplysningar om platsen för runstenen: »Wid Säter, S.W. från gården är en med Enebuskar och 2 Björkar öfverväxld Kulle på Bergshallar, där Runstenen skal hafwa legat, hwilken blifwet i husen inmurad. Men något längre från gården N.O., i Hästhaget, på en Backe, är en tämmeligen stor Ättekulle upkastad på sielfwa stället, i en fyrkant, med graf omkring och sten inblandad. Skogen, som waret öfverväxld, är nu afhuggen (Insp. And. Hedenström:).»

Djurklou, som på grund av Fernows uppgifter sökte runstenen, meddelar: »Stället egare, en Herr Roman, härom tillfrågad, påstod dock att denna uppgift icke vore sannolik. Han hade i flera år egt gården och derunder ombyggt nästan alla husen, men Fernows runsten hade ingenstädes kommit till synes» (*Bidrag till Östra Wermlands antiqvariska topografi*, 1866). — I *Sverige* bd 5 (1915) nämner H. Kjellin en »nu förlorad runsten» vid Säter (s. 409). E. Nygren påpekar (i: *En bok om Värmland 1*, 1917, s. 169), att Fernow »nämner en, sedermera förgäves eftersökt, runsten vid Säter i Alsters socken».

De efterforskningar efter »runstenen» som senare har gjorts har också varit fruktlösa. Det är mycket ovissst, om det har funnits någon runsten vid Säter. Sannolikt är den till Fernow lämnade uppgiften oriktig.²

3. Västra Hovlanda, Hammarö sn

Pl. 4, 5.

Litteratur: L 1040. Ransakningarna 1683 (tryckt i Dybeck, Runa 1847, s. 8 och i Ransakningar efter antikviteter 2, 1869, s. 187); E. Hofsten, *Beskrifning öfver Wermeland* (hs S 100, UUB; tryckt i Värmland förr och nu 1917), s. 97 f.; D. Noreen, *Berättelse* (med avbildning) om Hovlandastenen (odat. hs 1728 i ATA); Hammarö församlings stämmoprotokoll av år 1732; J. Peringskiöld, *Monumenta 6* (hs F h, KB) bl. 128, ny paginering s. 450; E. Tuneld, *Inledning til Geographien Öfver Sverige* (1741), s. 195 (också i senare upplagor av Geographien); E. S. Ekman, *Wärmeland I Sit Ämne Och I Sin Upodling 1* (1765), s. 285; E. Fernow, *Beskrifning Öfver Wärmeland 1* (1773), s. 127, 885, *Archivum Wermelandicum* Tom 1 (hs i Karlstads Stifts- och läroverks-bibliotek, Folkrelseernas arkiv, Karlstad), s. 571; Fr. Fryxell, *Bibliotheca Wermelandica* (hs U 16, KB), s. 2, *Wermelandia Ecclesiastica* Eller *Karlstads Stifts Kyrko- och Präste-Chronica* (hs I. 26: 1, KB); A. Lignell, *Förteckning öfver de Fornlemningar från Hedendomen och Katolska tiden, som år 1837 finnas uti Hammarö socken* (i Kristinehamns läroverksbiblioteks handskriftssamling, sign. Lignell XX, Föreningen Värmlandsarkiv, Karlstad); P. Björkman, *Beskrifning öfver Wermland* (1842), s. 144; J. Hammarin, *Karlstads Stifts Herdaminne 1* (1845), s. 272 f.; F. L. Borgström, *Berättelse öfver en resa i Vermland, anställd sommaren 1845, på Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets Akademiens bekostnad* (hs i ATA, tryckt i Kristinehamns Allehanda 1875 och i Värmland förr och nu 1915, s. 11); Th. Wijkander och J. P. Bergendal, *Skrivelse till Vitterhetsakademien den 28/1 1865* (ATA); N. G. Djurklou, *Bidrag till Wermlands antiqvariska topografi 2*, 1867 (hs i ATA, s. 24 f., tryckt i Värmland förr och nu 1956), s. 28 f.; H. Kjellin, *Fornminnen* (i: *Sverige, Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning* bd 5, 1915), s. 371, 405, *Prolog vid Hammarö köpings tillblivelse nyårsnatten 1949* (i: *Hammarö, en hembygdsbok*, 1957), s. 167; T. J. Arne, *Bidrag till Värmlands förhistoria* (i: *Fornvännen* 1917), s. 34;

¹ Helge Kjellin anser, att inskriften »härrör från 900-talet e. Kr. och tillhör därmed vikingatiden»; se *Värmland förr och nu 1939-1940*, s. 163. Kjellins datering är osannolik.

² Vid lägenheten Fridhem, Alsters sn, finns i en berghäll en »urnordisk» inskrift, ristad för några årtionden sedan.

E. Nygren, Värmlands fornminnen (i: En bok om Värmland 1, 1917), s. 167 f.; J. Börjeson, Hammarön och hammaröborna (1921), s. 28 f.; N. H. Magnusson och R. Sandegren, Beskrivning till kartbladet Karlstad (1933), s. 117; I. Atterman, Från Värmlands forntid (i: Värmland, utg. av J. Furuskog, 1941), s. 97; Svenska gods och gårdar 3 (1945), s. 252; Handlingar i ATA 1953–1965; G. Svenson, Öns förhistoria (i: Hammarö, en hembygdsbok, 1957), s. 106 f.; J. H. Ramström, Hammarö socken (i: Sveriges bebyggelse, Landsbygden, Värmlands län 1, 1962), s. 340; S. B. F. Jansson, Skrivelse till Riksantikvarieämbetet den 30/6 1965 (ATA).

Äldre avbildningar: Hofsten, Avritning av inskriften i a. a.; D. Noreen, Bläckteckning år 1728 i a. a. och i Peringskiölds Monumenta, bläckteckning med påtecknade uppgifter (i: A. O. Rhyzelius, Superintendentia seu dioecesis Carolistadana, Ecclesiastica et Literata bl. 119 (hs B 16, Linköpings Stifts- och Landsbibliotek), teckningen återgiven av Fernow i Archivum Wermelandicum och i Beskrifning Öfwer Wärmeland samt av Djurklou i a. a.; Fr. Fryxell, bläckteckning år 1746 (i Kristinehamns läroverksbiblioteks handskriftssamling, hs Lignell VII: 10, Föreningen Värmlandsarkiv, Karlstad), bläckteckning i Bibliotheca Wermelandica; J. W. Alsterlund, teckning år 1864 (ATA); Djurklou, teckning i a. a.

Runstenen står rest i en åkerren vid Västra Hovlanda, i södra kanten av landsvägen Hammarö k:a-Takene, 60 m VSV om mangårdsbyggnaden i V. Hovlanda 1: 15, 150 m ÖNÖ om avtagsvägen till Lövnäs. Ristningsytan vetter åt NNV, åt landsvägen. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Karlstad» och på ekonomiska kartbladet 10 D 5 e. Enligt en lokal tradition skall stenen tidigare ha legat i åkern omkring 200 m SV om det ställe, där stenen nu står rest. Platsen utpekades för mig av markägaren år 1965. Flyttningen av stenen från denna ursprungliga plats skulle ha skett »för mer än hundra år sen».

Den äldsta uppgiften om Hovlandastenen finns i en »ransakning», insänd till Antikvitetsarkivet år 1683. Under rubriken »Carlstadh Tingelagh och Hammerö S:n» lämnas följande upplysningar om runstenen: »Wedh W: Hoflanda finss Een steen medh Runske Bokstäfuer På, men ingen weeth någott Att Berätta om den Samma.» — Utförligare uppgifter ger oss ett par årtionden senare prosten Erland Hofsten (1651–1717) i sin »Beskrifning öfwer Wermeland». Där skriver han (i sitt kapitel »Om Wishetz och Bokliga Konstors öfningar i Wermeland»): »The qwarlefwor, som af wishetz öfningar i landet äntligen finnes igen, äro fyra-handa: I *Runestendar*, af hwilka man intet mer än en hafwer upfunnit, nemligen på Hammar-öen strax wid Carlstadh belägen, hwaräst wid Hoflanda gård en sten är med Runebokstäfwer, men så illa medfaren, at man knapt kan kiänna sielfwa stafwarna, och fast man någorlunda kunnat them uptäckna, som the här utritade stå, hafwer man likwäl ännu, intet funnit någon mening ther wid.» Därefter ritar Hofsten av runinskriften (se s. 67) och fortsätter sin beskrivning: »Stenen är sönderslagen i twenne stycken, warandes några bokstäfwer på them begge. Nu, ehuruwäl thenna olyckan är med sielfwa stenen, at ingen kan ther af taga någon underrättelse, hwad then samma hafwer at innebära; likwäl är thet et säkert bewis, at här i landet hafwer i the mycket gamla tiderne Runekonsten warit i bruk, hwilken konst är et af the fasta skiäl, ther med man et landz och folkz ålder til beboende tager. Här kan man och nämna, at såsom Runestenen är funnen wid thenna gård Hoflanda, så är en gammal sägn, at ther skolat bodt en Kongs son, utaf hwilkens hufvud gårdens fådt namn, och kan hända, Runestenen honom til åminnelse warit ristad.»

Ännu mer ingående upplysningar om Hovlandastenen lämnar regementsfältskären Daniel Noreen (1687–1742), som var väl hemmastadd i trakten: »Denna Hoflanda Rundsten är den endaste som är funnen utj heela Vermeland hit till dags, han är sålunda af mig afritat 1728, då iag förde honom till Staden, och der i någre gode Mäns närwaro, giorde honom reen ifrån Måse och annan orenligheet, så att iag tydel.ⁿ fick see och med fingerna kiänna sielfwa Runnerna. Denna Steen är en stoor Steen och en lijten som hörer till de öfwerste Runnerna; desse Stenar fast än sielfwa Runnerna passa sig tillhopa, så hafwa aldrig sielfwa Stenarna warit ehopa wäxta, ty den stora Stenen är hehl slätt som han wore hyflat på den sijdan som de passa sig tillhopa. Öfwan ifrån Spetzen ända till foten, sielfwa foten af den stora Steen är af Owuligt folck afslagen, som ligger på det ställe hwarest Runsten nu Ligger, och på samma foth synes intet. Äfwen kan man tydeligen see att ett stycke är afslagit öfwerst på dän stora Steen, iag har siälf mycket letatt efter dät stycket som borta är, har och låfwatt drickespenge till folket som der utmed boo, män ändå intet kunnat finnat: Män som denna Ligger ungefär tiugo ahlnar ifrån dess rätta ställe, hwarest han tillförne och af ålder stådt, derest nu ett Stall är bygdt, och kunde i framtijden wed Stallets nederrifwande eller annat ombyte, detta stycke igenfinnas, hwarpå någon runa Ristat är, som tyckes höra till de andra. Siälfwa Steen består af en rödhachtig

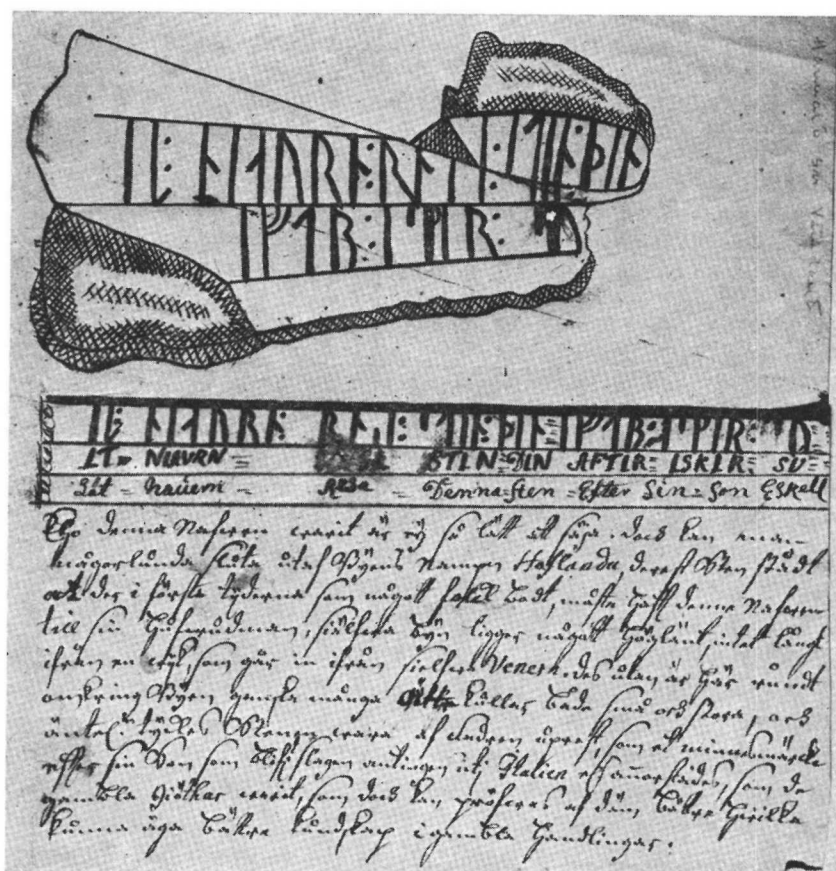

Fig. 16. Vr 3. Hammarö sn, Västra Hovlanda. Efter teckning av D. Noreen.

art, någott bättre än annan gemen Gråsteen, och af samma materia är dän hoosfogade. Bägge den lilla och den stora har iag fördt och Lagdt på sitt förra ställe som iag dem togh, och nu kan skådas af dän som Curieus är; dässe Steenar har min Sahl Swärfader Håradshöfdingen H' Erich Gyllenflycht låtit tillsammans lägga på det ställe hwarest de nu för tiden ligga, efter de lågo snart här och snart där och wrokos af dem som ansåg dem för andra släta Stenar, Äfwen har Sahl. Probstén H' Erlandh Hofsteen besedt denna Steen, och annoterat att en Runsteen war wed Hoflanda, men än aldrig någon den aftagit på det sätt som nu observerat är, iag will här med sluta min berättelse och Lämna till dem som dät bättre förstå, och mera Exsperians hafwa i detta måhle. Min gunstige Läsare Lef wäll, och uttyd min enfalldigheet till det bästa. Jag är din och alla Curieuses förbundne Tiänare Daniel Noreen.» Omedelbart nedanför denna berättelse är med annan hand och annat bläck antecknat: »At denna afskrift är likalydande med den wid Hammarö Kyrko förwarade afritningen och beskrifningen, attesterar Laur: Hesselgren.» (Laurentius Hesselgren var kyrkoherde i Hammarö 1731–39.) Också på sin teckning i Rhyzelius' »Superintendentia» lämnar Noreen några upplysningar om runstenen: »af många är dänna sten sedder; män af mig 1728 förder till Carlstad och där sålunda afritat som här öfwan före står. Stenen som består af en stor och en liten har iag fördt til bakas, till sit gamla ställe på Hammarön och gården Hoflanda därest han ligger på nordre sidan på en stenrösa uti et giärde, ungefär tiugo ahlnar ifrån däs rätta ställe warest han af ålder stådt, och nu är et stall där bygt. Foten af siälffwe Runsten är af owuligt folck af slagin, som också dä[r] utmäd ligger: män ingen runa fins därpå som dock tyckes höra till de andre runor. mera här om kan man få se af det exemplar iag lemnat till Hammaröns Kyrkia.»

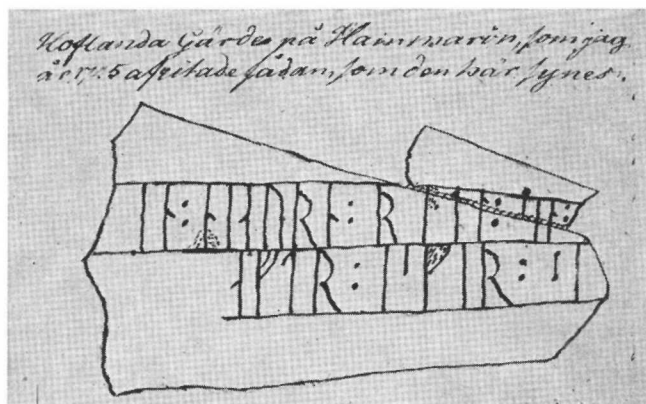

Fig. 18. Vr 3. Hammarö sn, Västra Hovlanda.
Efter teckning av Fr. Fryxell.

Prosten i Kila, Anders Lignell (1787–1863), var sedan 1834 Riksantikvariens ombud i Värmland. I denna egenskap gjorde han betydande insatser. Han lät bl. a. trycka och till alla socknar i Värmland och Dalsland utsända en skrivelse och ett formulär, där han begärde upplysningar öfver de Fornlemningar från Hedendomen och Katolska tiden, som år 1837 finnes uti ——— socken» (se vidare *Inledning* ovan s. 15). Från Hammarö socken erhöLL Lignell följande meddelande om Hovlandastenen, insänt av kyrkoherden S. Setterlund: »En runsten nära gården, på Bonden Erik Larssons ägor. Runorna ej läsliga ...; någon mer runsten ej känd.» I formulärets marginal har noterats: »Nyare sägen: att en Sockensmed flyttat runstenen i sin smedjehärd, men ej fått ro innan han fört den på sin plats åter.»

P. Björkman, som var »Rector Scholæ i Christinehamn», antecknar i sin *Beskrifning öfver Wermland* (1842), att en »Runsten finnes vid Hoflanda på Hammarön, hvars inscription nu mest är utnött ... Berättelsen bland allmogen är, att en konungsson bott derstädes, efter hvilken stenen blifvit upprest.»

F. L. Borgström (1821–1846) företog år 1845 på Vitterhetsakademiens bekostnad en forskningsresa i Värmland. I hans till akademien insända reseberättelse finns några uppgifter om fornlämningar i Hammarö socken. Om *Hoflanda* antecknar Borgström: »6 Ätthögar. En runsten, efter sägen upprest öfver en 'kungason' har fordom funnits herstädes, men är numera förstörd.

Ett par årtionden senare började N. G. Djurklou som nybliven antikvitetsintendent sina forskningar i Värmland. Sommaren 1867 undersökte han Hovlandastenen. I sin berättelse från resan, »Bidrag till Werm-lands antiqvariska topografi 2», skriver Djurklou: »På Pehr Car[l]ssons egor i Westra Hoflanda söder om landsvägen står ett stycke af den runsten, som afbildats i Fernows Wermlandsbeskrifning ... Det har länge varit borta, men återfanns af Kronofogden Sandelin, hvars förtjenster om stenen vid We i föregående berättelse omnämndes.¹ Det återstående stycket, som förefinnes i Fernows afteckning har ej anträffats, och det qvarvarande fragmentet ensamt kan ej gifva någon mening. Lyckligtvis tyckes den af Öfverinspektoren Eric Norén² tagna afteckningen vara ganska trogen och af denna — jemnförd med närvarande — kan runraden göras fullt tydlig och med undantag af de första runorna begriplig ... Om stenen berättas, att en smed tagit den för att använda honom i sin smedjehärd, men att han aldrig från den stunden kunnat få någon ro, utan blifvit af hvarjehanda nattliga syner tvungen att föra honom tillbaka.»

E. Nygren framhåller (*En bok om Värmland*), att Hovlandastenen redan i slutet av 1600-talet »var avslagen i nedra ändan. Nu är tyvärr även ett stycke i övre kanten borta, men dessförrinnan blev den lyckligt-

¹ Se om detta Vr 2, ovan s. 56 och 57.

² Skall vara regementsfältskären Daniel Noreen. Djurklous förväxling av namnen beror på att Fernow felaktigt uppger, att teckningen är utförd av »Er. Norén» (se ovan s. 64), »Öfverinspektoren Eric Norén», som var son till prosten Sven Noreen, föddes år 1763 och dog 1841. Han var sålunda nära hundra år yngre än Daniel Noreen (1687–1742).

vis år 1728 avtecknad i Karlstad av regementsfältskären D. Noreen ... Det är möjligt, att den nedtill avslagna delen också innehållit runtecken, ehuru D. Noreen uppger, att 'på samma foth synes intet'. Stenen, som har en längd av vid pass 1 m., är nu försedd med fot och står ännu kvar å Hovlanda ägor.» — G. Svenson (*Hammarö, en hembygdsbok*): »Hammaröns märkligaste fornlämning torde utan tvekan vara runstenen vid Västra Hovlanda, en av Värmlands tre ännu bevarade» (a. a. s. 106).

Runstenen blev år 1958 kullkörd av en lastbil. Stenen flyttades därför 1,5 m från vägen och restes på sin nuvarande plats.

Röd medelkornig gnejs. Höjd 87 cm, största bredd (nedtill) 49 cm, tjocklek omkring 15 cm. Runornas storlek är 10–13 cm. Ursprungligen har runstenen varit betydligt större; både toppen och rotändan är avslagna och sedan länge förlorade. Redan vid början av 1700-talet, då tre delar av runstenen var i behåll, hade toppen försvunnit. Daniel Noreen sökte den då förgäves; han omtalar, att han »siälf mycket letatt efter dät stycket som borta är, har och låfwatt drickespenge till foleket som der utmed boo, män ändå intet kunnat finnat» (se vidare ovan s. 62). Sedan dess har ytterligare två delar av Hovlandastenen gått förlorade, nämligen ett runristat stycke av övre vänstra delen och den oristade rotändan.

De förlorade delarna har vid flera tillfällen eftersökts förgäves, senast år 1975. Stenen är sålunda numera mycket fragmentariskt bevarad. Ristningen på det enda stycke, som numera är i behåll, är i stort sett tydlig.¹

Inskrift (med det inom [] supplerat efter D. Noreens teckning):

| | : **biaurn** : **ris**—[: **stin** : **þin** ...] **iftr** : **iskir** : **si** ...

5 10 15 20 25

Biörn ræisti stæin þenna æftir Æsgæir, sinn ...

»Björn reste denna sten efter Esger, sin ...»

Till läsningen: Ristningen, som börjar nedtill till vänster på stenen, inleds av två raka streck, som liknar i-runor. I det andra av dessa streck finns till höger en grund, flack urgröpning, som har uppkommit genom flagring. På stenens nu försvunna fotända fanns enligt D. Noreen inga runor; inskriftens början har alltså av ristaren markerats med två streck. Skiljetecknet före 1 **b** består, i likhet med övriga skiljetecken, av två punkter. 1 **b** har till höger om huvudstaven två snett nedåt riktade bistavar, vilka båda är jämförelsevis grunda. Den nedre är lätt skadad genom en flagring, men den kan, när ytan är rengjord, ännu klart skönjas i flagringens kant. Runan har alltså formen **þ**. Vid den nedre bistaven fortsätter flagringskanten i en båge mot nedre ramlinjen. 2 **i** är ej stunget. 3 **a** har, i likhet med 6 **n**, ensidig bistav. I 4 **u** utgår bistaven från huvudstavens topp. 5 **r** har lågt ansatt bistav; runan har sålunda en något annan form än 22 **r** och 27 **r**, där bistaven utgår från huvudstavens topp. 8 **i** har förlorat toppen. Av 9 **s**, som har kortform, återstår endast ett stycke av den nedre delen; övre delen har förlorats i en kantskada. Runan 10, som måste ha varit **t**, har förlorat sin övre del, då stenens vänstra del slogs bort; intet spår av bistaven. Avståndet till föregående runa visar, att runan 10 har haft bistav på huvudstavens vänstra sida. Av runan 11 återstår endast nedre delen, som slutar ett kort stycke från ramlinjen. Därefter är ristningsytan skadad. På detta parti skimtar, nära fragmentets topp, nedre delen av en huvudstav (runan 12). Runföljden 12–18 har supplerats efter Noreens teckning. Runorna 19–29 står i högra runbandet. Före 19 **i** finns i detta band inga spår av någon runa. Till vänster om 19 **i** finns två snett upp åt höger gående, grunda fördjupningar, som säkert har uppstått genom vittring. 21 **t** har (liksom inskriftens andra två **t**-runor) ensidig bistav. 23 **i** är ej stunget; de grunda, breda

¹ Erland Hofstens uttalande (se ovan s. 62), att inskriften är »så illa medfaren, at man knapt kan kiænna sielfwa staf-warna» är sålunda missvisande. Detsamma gäller Ekmans och Björkmans beskrivningar av inskriftens tillstånd. Den förre konstaterar (a. a. 1765), att »inga runor äro på honom nu synliga»; den senare anser, att inskriften »nu mest är utnött» (a. a. 1842).

fördjupningarna till vänster om huvudstaven är ej huggna. I 25 **k** går bistaven i en flagringskant. I 26 **i** finns en svag, naturlig urgröpnings på stavens mitt. 28 **s**, som har kortform, avslutas med en rundad punkt. 29 **i** är tydligt; inga bistavar finns. Runan kan ej ha varit **u**.

Erland Hofsten uppfattade inskriften på följande sätt:

Av hans avbildning av inskriften framgår, att han tyckt sig se bistavar på de två inledande strecken. Dessa »bistavar» utgörs av flagringar i ytan. Också i runan 1 **b**, som har den ovanliga kortkvistformen **þ**, uppfattar Hofsten tydligen vissa flagringar som ristade, vilket ger runan ett utseende som snarast liknar en binderuna **nr**. Läsningen av runföljden 2–6 **iaurn** överensstämmer med min och andras läsning. 7 **r** har hos Hofsten utseendet av en **u**-runa med ett kort tvärstreck på huvudstav och bistav. 8 **i** och 9 **s** har sammanbundits upptill. 10–11 **in**. Därefter följer nedre delen av två stavar och på det nu förlorade stycket av stenen runföljden **inain**: **pi**, följd av en huvudstav med två nedåtgående bistavar på huvudstavens högra sida. 19 **t**, 23 **o**, 24 **s** (kortform), 26 **i** med ett tvärstreck nedtill.

Daniel Noreens läsning (1728) framgår av fig. 16. Han uppfattar t. ex. det andra strecket omedelbart före inskriftens början som en vänd **t**-runa (**l**) och anser tydligen, att denna runa tillsammans med det första strecket har utgjort slutet på ordet »Lät». Under sin avritning av inskriften återger Noreen inskriften på följande sätt: **it:niaurn:rnsi:stin:pin... iftr:iskir:su...** och tolkar den: »Lät Nauern Resa Denna Sten Efter sin son Eskell.» Omedelbart nedanför sin tolkning lämnar Noreen följande kommentar (se fig. 16): »Ho denna Nafwrn warit är ej så lätt att säga. doch kan man någorlunda sluta utaf Byens Nampn Hoflanda, derest Sten stådt och der i första tjderna som någott folck bodt, måste haft denne Nafwrn till sin hufwudman, siälfwa byn ligger någott höglänt, intet långt ifrån en wijk, som går in ifrån sielfwa Venern. des utan är här rundt omkring Byen ganska många Ättekullar både små och stora, och änteligen tyckes Stenen wara af Fadren uprest, som et minnesmärke efter sin Son som blifwit slagen antingen utj Italien eller annorstädes, som de gambla Giöthar warit, som doch kan pröfwat af däm bättre hwilka kunna äga bättre kundskap i gambla Handlingar.»¹ — I Peringskiölds *Monumenta* tolkas inskriften på följande sätt: »Niaurn erexit lapidem hunc in memoriam filii sui Isgiri.» Se fig. 17.

Fernow, som utgår från Noreens avbildning, anmärker om runorna, att de »äro nu mest utnötta; men det man kunnat läsa, har ungefärl. waret: Biaurn risi Stin pin aftr Isgir Su — *Biörn* reste denna Sten efter sin son Aschar».² Samma läsning och tolkning finns hos P. Björkman (a. a. s. 144). — Djurklou anser, att inskriften, med hjälp av den noreenska teckningen, kan »göras fullt tydlig ... och begriplig», bortsett från de »första runorna». Han rekonstruerar inskriften på följande sätt: **in : ɿiaurn : risti : stin : pin[a] : aftr : iskir : su[n: sin]**. Han tillägger, att »ännu tvenne fragmenter måste hafva funnits, som redan vid första afteckningen förkommit». Djurklou uppfattar de två strecken före inskriftens början som konjunktionen **in**, vilket framgår av hans konstaterande, att »den behållna inskriften är en eftersatts». Djurklou räknar med att den försvunna rotänden — »ett betydligare stycke i den nedre ändan» — har burit en inskrift, »om hvars innehåll dock ingenting ens gissningsvis kan slutas». Om den bevarade inskriften säger han: »Skriftens innehåll är ej svårt att reda, endast det första namnet» **niaurn** »är för mig oförklarligt, och ej heller Professor Säwe, hvilken jag härom rådfrågat, har kunnat tolka det ... Såsom på afteckningen synes har en tunn skärfva här bortfallit, och möjligen — ehuru jag ej vågar för visso påstå det — har namnets första runa varit **þ**,

¹ Daniel Noreens uppgift, att det omkring Hovlanda finns »ganska många Ättekullar», är riktig. Enligt Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering år 1962 har till vår tid på Hovlandas mark bevarats tre stensättningar och en hög.

² I »Archivum Wermelandicum» (s. 571) anmärker Fernow om läsningen **niaurn**: »jag håller före at i stället för *Niaurn* skal läsas *Bjaurn* och at runan **þ** blifvit så utnött at man ej mer kunnat se af henne än **þ**.»

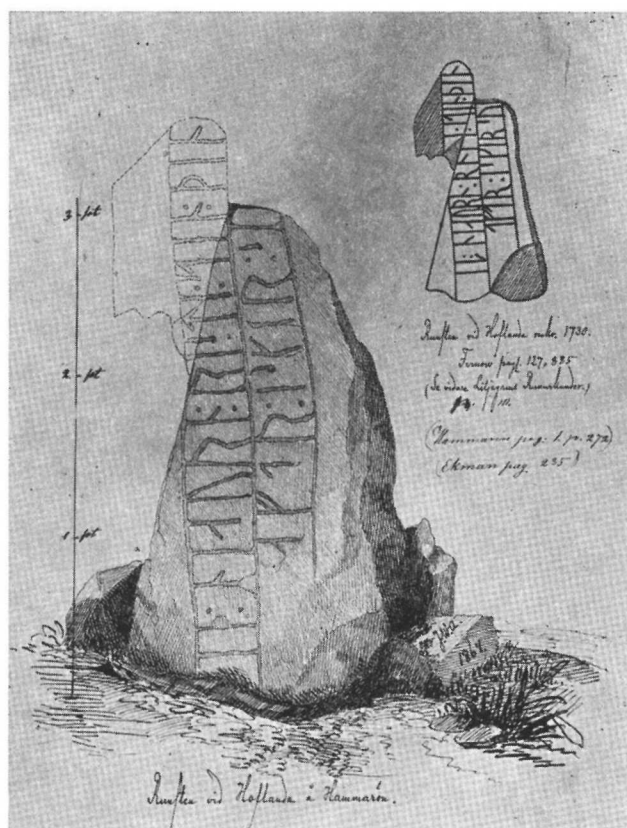

Fig. 19. Vr 3. Hammarö sn, Västra Hovlanda.
Efter teckning av J. W. Alsterlund.

som skulle gifva namnet Björn , en visserligen mindre vanlig form för Biarn, Biurn, Biorn, men som dock förekommer på ännu ett annat runstensfragment Liljegren N. 282. Det andra namnet är utan tvifvel Iskir , Askair, Isl. Asgeir, i medeltidshandlingar Asker, Esker och Esger. Efter ändring af första namnets uddruna skulle således runskriftens innehåll på vanlig Svenska blifva: Men Björn reste denna sten efter sin son Esger.»

När Ernst Nygren skrev sin uppsats »Värmlands fornminnen» i *En bok om Värmland* (1917) hade han till O. von Friesens förfogande ställt Alsterlunds teckning. Efter denna avbildning »har prof. von Friesen benäget tolkat inskriften på följande sätt: **[st ?] in : Biaurn ris[ti:stin : pina] : aft<i>r : iskir : s[un:sin]**, d. ä. Enbjörn (Stenbjörn ?) reste denna sten efter sin son Æsger». Nygren tillägger: »Runorna tillhöra ett ganska sent stadium av den yngre runradens svensk-norska variant, och enligt von Friesen äga de en utpräglad norsk karaktär.» Hovlandastenen härstammar »från tiden omkring 1025» (v. Friesen).

De båda mansnamn som förekommer på Hovlandastenen är vanliga i svenska runinskrifter. Inskriften är skadad, vilket gör att man ej kan fastställa, i vilket förhållande de båda männen har stått till varandra.

Gilbert Svenson framhåller (a. a. s. 106), »att Hovlandastenen — liksom de flesta runstenarna i landet [är] en minnessten, rest över en viking, som i detta fall troligen fallit i ledung. Eftersom runorna på grund av sin struktur av Otto von Friesen dateras till omkring 1025 och bestämmas till det norska runstensområdet, är det troligt, att den, som stenen vid Hovlanda rests över, fallit i Västerled. På så sätt kan också denna fornlämning ge en antydning om maktförhållande i Värmland vid slutet av den förhistoriska tiden.» De slutsatser som Svenson drager, bl. a.

på grund av den missvisande termen svensk-norska runor, är givetvis förhastade. Vi vet ingenting om de båda männens ställning inbördes.¹ Alla tidigare tolkare har förmodat, att inskriften har slutat med orden **sun: sin**.²

Inskriften dateras av v. Friesen till omkring 1025. Han anser sålunda att den är något äldre än Rörstenen (Vr 2). Grunden till denna datering är troligen **b**-runans form (ᚢ). I Rörinskriften har runan däremot normalformen ᚷ.

Hälltorp, Hammarö sn

I *Hammarö, en hembygdsbok* (1957), s. 106 skriver Gilbert Svenson: »I början på 1900-talet hittades på stranden mellan Djupsundet och Hälltorp en delvis naturformad delvis förbättrad täljstensbit av tio centimeters längd. Åtsidan har utseendet av ett bulligt gubbansikte och på framsidan finns utom inskriptionen 'M. Ek' några repor gjorda med ett vasst föremål. Stenen överlämnades av K. J. Grafman till museet i Karlstad, vars föreståndare då var lektorn John Börjeson. Denne, som tycks ha varit tveksam om dess ursprung, införde den aldrig i museets föremålsliggare. 1951 återfanns stenen. Professor Ivar Lindquist, Lund, har betecknat den som en 'naturalistisk Oden-bild', och har tyckt sig i baksidans repor kunna utläsa i en förmodad runinskrift 'asu', samt menar att formen på s-runan ger en datering till 'tiden fram på förra hälften av 1000-talet'. Runologen, professor Sven B F Jansson menar att stenen är en konstlös produkt av sent ursprung, något som senare har bekräftats av upphittaren.»

Anledningen till att det lilla täljstensföremålet kom att väcka uppståndelse var ett föredrag, som Ivar Lindquist höll i Hammarö hembygdsgård den 24/5 1954. Till föredraget, som bar titeln »Odensfiguren i Karlstad», var pressen inbjuden (se t. ex. Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Nya Wärmlands Tidningen, Stockholms-Tidningen och Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning den 25/5 1954).

Om »runinskriften» lämnade Ivar Lindquist följande uppgifter: »Avgörande för bevisningen av föremålets ålder är den lilla runinskriften. Efter åtskilligt övervägande kan jag stava mig till *asu*, så skrivet att skriften är baklängeslöpande, *a* och *s* är skrivna på en och samma stapel, s. k. samstava runa, *u* är skrivet med rakt sidostreck, som är utdraget ända ned och litet till. Ett därpå följande ristat streck, som sitter snett upptill efter *u*'et och ger intrycket av en specifik *l*-typ utan stapel, s. k. halsingeruna, ger läsningen *asul*, för så vida som man vill anse det ristat med värde som ett runtecken ...»

Lindquist fortsätter: »Redan härefter torde man kunna bestämma runinskriften och därmed hela föremålet till tiden fram på förra hälften av 1000-talet. Kristendomen torde då ha varit ny i norra Väner-området, och mycket av hednisk tro måste ännu ha levat oförkränkt i folkdjupet.»

Vad tolkningen beträffar, skulle Lindquist »i första rummet vilja föreslå genitiven av kvinnonamnet *Åsa*, alltså *Asu*, uppfattat som namnet på en ägarinna. Under antagande att *asul* däremot står att läsa, med en blandning av olika runsystem, varpå vi har exempel, vet jag ingen annan råd än att hänvisa till möjligheten av en stympning av mansnamnet *Asulf*. ... Huvudsaken är således icke, att man säkert kan läsa vad där har stått, utan den omständigheten att så pass mycket är bevarat, att full bevisning om inskriftens existens och ålder är möjlig.»

De repor som Lindquist har uppfattat som runor har av allt att döma uppkommit i samband med att täljstensytan polerades på den plats där namnet M. Ek därefter ristades.

Om själva föremålet konstaterade Lindquist: »Skulpturen hör i eminent grad till den här fixerade naturalistiska genren inom den nordisk-hedniska konsten och torde vara dess förnämsta prov.»

Ivar Lindquist inledde sitt föredrag »Odensfiguren i Karlstad» med orden: »Vad jag nu skall tala om, låter som en saga.» Det är en saga.

4. Övre Ulleruds kyrka

Pl. 5.

Litteratur: S. Kihlman, Anteckning i november 1766 (i Kristinehamns läroverksbiblioteks handskriftssamling, hs Lignell VII: 10, Föreningen Värmlandsarkiv, Karlstad), avskrift i: *Ihreska handskriftssamlingen 112*, UUB); E. Fernow, *Beskrifning Öfver Wärmeland I* (1773), s. 128; Fr. Fryxell, *Bibliotheca Wermelandica* (hs U 16, KB), s. 2, *Wermelandia Ecclesiastica*

¹ En fantasifull skildring av Björns och »Asgers» tillvaro finns hos J. Börjeson i *Hammarön och Hammaröborna* (1921) s. 28 f.

² I professor Helge Kjellins »Prolog Vid Hammarö köpings tillblivande nyårsnatten 1949» har denna uppfattning fått poetisk form: »Vid Hovlanda, där ättehögar fordom funnits / och där möjligen ett hedniskt gudahus har stått, / en runsten rests av värmlandsbonden Björn / med norska runor till den fallne sonen Asgers minne.» (Se *Hammarö, en hembygdsbok*. 1957, s. 11.)